

Др Жарко Јовановић, Наталија Јовановић,
*Народно просвећивање у делу Јужне Србије
(Македонији) 1918–1941,*
ИНИС, Београд, 2007, 212 стр.

Историја испитује манифестације човекове слободе у вези са спољашњим светом, у времену и у зависности од узрока, тј. одређује ту слободу законима разума, и зато је историја само утолико наука уколико је та слобода одређена тим законима.

Лав Толстој, *Рат и мир*

Историјско наслеђе је истовремено и контекстни фактор развоја друштвених структура и текстуални фактор идеолошких концепција које се јављају у различитим историјским условима и периодима политичког живота једног друштва, доживљавају обнову или реинтерпретацију.

Народњачке варијанте националистичке и социјалистичке идеологије (конзервативно-народњаштво, либерално народњаштво и национални комунизам), као њихови историјски интервални ступњевци, с једне стране, настале су у аграрним периферним источноевропским друштвима, као одраз њихове класне и институционалне структуре крајем 19. и почетком 20. века, а са друге, до данашњих дана остале су у њима доминантни елементи свих политичких програма, одређујући тако њихов карактер јуродивих проповеди као облика презентације рационализованих класних интереса.

Књига др Жарка и Наталије Јовановић *Народно просвећивање у делу Јужне Србије (Македонији) 1918–1941* је пример историјске реконструкције једног облика ширења ових идеолошких концепција на простору Македоније као дела југословенске државе у временској секвенци међуратног периода. Она за непосредни предмет има историјску анализу дела просветне и културне политике југословенске државе (Министарства просвете) која се остваривала кроз кампању тзв. „народног просвећивања“ (описмењавање одраслих, аналфабетски течајеви, домаћичке школе, курсеви, јавна предавања), и „културно-просветног уздицања најширих народних слојева“, путем државне субвенције рада културно-просветних установа (народних универзитета, народних књижница и читаоница, биоскопа, народних позоришта, позоришних друштава); културно-просветних и спортских друштава (грађанских касина, учитељских друштава, омладинских спортских клубова и омладинских удружења, културно-хумано-религиозних друштава, друштава за народно просвећивање, Кола српских сестара, женских друштава, Јадранске страже, планинских друштава, Соколског друштва, грађанских клубова и литерарних дружина); као и културно-уметничких друштава и група (певачка и музичка друштва).

Поред анализе рада грађанских културно-просветних установа, културно-просветних и спортских друштава и културно-уметничких друштава, чија је правила рада одобравало Министарство просвете Краљевине Југославије и додељивало им повремене субвенције, аутори представљају и рад радничких културно-умет-

ничких група „Абрашевић“ које су биле део радничког југословенског покрета и налазиле се под јачим или слабијим, отвореним или прикривеним утицајем синдиката и Комунистичке партије Југославије (КПЈ).

Монографија *Народно просвећивање у делу Јужне Србије (Македонији) 1918–1941* заснована је на богатој историјској грађи фондова Архива Југославије, публикацијама Народне библиотеке Србије, Библиотеке Српске академије наука, Библиотеке Историјског института у Београду, бројним часописима и новинама, те одговарајућој литератури из Србије и Македоније.

Минуциозна историјска анализа историјских услова у којима се одвијала и начина државног остваривања кампање за „културно-просветно уздицање становништва“ у аграрном, заосталом и периферном друштву Јужне Србије (Македоније), те начина оснивања и садржаја рада културно-просветних установа, културно-просветних, спортских и културно-уметничких друштава, открива да су различити облици „народног просвећивања“ поред образовне функције имали и уочљиву функцију *српске националне пропаганде*, како по садржају образовних и културних програма (величање српске историје и афирмисање српске културе и литературе, посебно српских народних песама и српских православних религиозних култова), тако и по носиоцима културно-просветне делатности. Велики број културно-уметничких друштава налазио се „под високом заштитом Њ. К. Величанства Александра Првог“.

Тако је Министарство просвете издало наредбу 21. јануара 1932. године да народни универзитети (пучка свеучилишта) не могу радити без одобрења правила од истог министарства, које је такође одобравало и избор тема предавања, план и програм курсева и избор предавача на курсевима. При избору тема предавања управа народног универзитета морала се руководити искључиво „културно-просветним задацима народног универзитета и интересима државе, народног јединства и верске трпељивости“. Задатак народних универзитета био је да кроз одржавање предавања ради на „националном, социјалном и културном подизању народа“.

Циљ ових предавања био је: подизање националне свести становништва у Македонији, враћање народа својим коренима: да славе као и да упражњавају остале верске и националне празнике („Врбицу“, „Ђурђевдан“, „Видовдан“ и др.) и то на начин како се они славе у осталим деловима државе, затим да се народу указује на благодети хигијенског живота и коначно га упознати са правима и дужностима појединаца према постојећој држави. Поред наведеног, предавања су била и из области: пољопривреде, домаћинства, сточарства, гајења житарица, повртарског биља, гајења воћа и др. (стр. 55).

Певачко и музичко друштво „Вардар“ у Скопљу, које је основано још 1909. године, према писму његовог оснивача и хоровађе Петра Ж. Илића, из 1924. године, „ширило је српску реч и мисао“ (стр. 135).

По речима шефа кабинета министра просвете и инспектора Драгутина Симовића и певачка дружина „Бинички“ у Тетову, „култивише српску песму и тетовску омладину васпитава у српском националном духу бришући све трагове заостале од непријатељске владавине и пропаганде“ (стр. 139).

Са друге стране, управни одбори културно-уметничких установа и друштава, која у просеку нису имала велики број чланова, у већини случајева 50–100,

углавном су били састављени од лица српске националности, државних службеника, учитеља, свештеника и трговаца. Тако на пример, управни одбор скопског певачког друштва „Мокрањац“, у време оснивања 1922. године, под покровитељством краља Александра Карађорђевића Првог, чинили су: председник др Војислав Радовановић, ван. проф. Универзитета, потпредседник Бранислав Ђорђевић, секретар Суда, и секретар Добривоје Каписаровић, писар Духовног суда у Скопљу (стр. 136).

Несумњиво је да је кампања „народног просвећивања“ југословенске државе у међуратном периоду у Македонији била усмерена како на „културно-просветно подизање народа“ тако и на „буђење националне свести“ (српске) и „васпитавање народа у националном духу“ (српском).

Док су грађанске културно-просветне установе и културно-уметничка друштва била *средства српске националне пропаганде* у Македонији, током међуратног периода, радничке културно-уметничке групе „Абрашевић“ развијале су се као облици комунистичке пропаганде.

Међу радничким друштвима у међуратном периоду на подручју Македоније биле су културно-уметничке групе „Абрашевић“, које су добиле име по пролетерском песнику Кости Абрашевићу, родом из Охрида. Групе „Абрашевић“ у Македонији формирале су се још пре Првог светског рата, а по његовом завршетку 1918. године, оне су обновили своју активност у Скопљу, Велесу и другде, са циљем да развијају културно-забавни живот и социјалистичку пропаганду преко програма својих концерата, забава, вечеринки и других манифестација, као и да доприносе просвећивању, образовању и подизању опште културе радника и њихових породица. Др Јовановић истиче да је била значајна функција ових радничких група за одвлачење радника од кафанских столова, од коцкања, пијанчења и других порока, као и да су оне отварале могућности младим радницима који су имали смисла за глуму, песму и рецитацију да изразе и развију свој таленат (стр. 157).

Чланови ових група били су искључиво синдикално и политички организовани радници, али ове групе нису биле масовне и имале су у просеку 50–100 чланова. У њиховим управним одборима поред радника српске националности налазио се и велики број Македонаца. Тако на пример у управном одбору Радничке уметничке групе „Абрашевић“ у Куманову 1927. године били су професор Милан Мијалковић и његова супруга Љубица, Страхил Бајловски, Владо Ивановски, Вунар, вунарски радник, Тодор Кузмановски, Крупак, обућарски радник, Борис Христовски, Љушка, кројачки радник, Владо Ефремовски, обућарски радник, Бора Крстевски Дремче, столар, Михаило Микица Илијевић, столарски радник, Миле Спасовски-Пена, обућарски радник, Киро Бурназовски Мумурузница, металски радник, Диме Јовчевски-Еребица, столарски радник, и други (стр. 166).

Радничке уметничке групе „Абрашевић“ углавном су биле под утицајем Комунистичке партије Југославије. Често су биле забрањиване, налазиле су се под ударом полиције, одузиман им је инвентар, затваране просторије, хапшени чланови.

Доношењем Обзнане у ноћи између 29. и 30. децембра 1929. године, ниједном речју није био забрањен рад синдикалних и других радничких организација, већ само КПЈ, али и поред тога полицијски органи су искористили тренутак да забране

и рад Јединственим радничким синдикатима у саставу Централног радничког синдикалног већа Југославије (ЦРСОЈ-а), као и осталим радничким организацијама и културно-уметничким групама, па и групама „Абрашевић“.

Завођењем диктатуре у Југославији 6. јануара 1929. године забрањен је рад већини радничких организација, међу којима и Радничкој уметничкој групи „Абрашевић“ синдикално организованих радника у Скопљу. „Када је полиција затворила Раднички дом, запечативши врата главног улаза, тада су чланови ’Абрашевића’ тајно ноћу ушли у Дом кроз отворен мали дворишни пенџер и кроз њега изнели сву архиву синдиката и ’Абрашевића’, а са њом и музичке инструменте. Само је остао стари раштимовани клавир, који нису могли да провуку кроз мали отвор“ (стр. 164).

Но и поред честих забрана и растурања, радничке-уметничке групе „Абрашевић“ стално су се обнављале, под различитим организационим видовима, у току читавог међуратног периода, на територији целе Југославије, па и у Македонији.

Активност радничких-уметничких група „Абрашевић“ одвијала се углавном преко концерата, забава, вечеринки, матинеа, пригодних предавања, наступања на радију од 1929. године, гостовања, излета, учешћа у разним манифестацијама, прославама значајних годишњица из историје радничког покрета, значајним свечаностима, приредбама синдикалних и партијских инстанци, синдикалних подружница итд. Она се углавном одвијала у веома тешким условима без одговарајућих смештајних простора, позорнице, финансијских средстава, потребних реквизита, а услове рада отежавала је и ригорозна полицијска цензура.

Аутори дате монографије учинили су значајан напор да изврше реконструкцију репертоара група „Абрашевић“ који су се обично састојали од поздравне речи партијских функционера, певања „Интернационале“, затим хорских песама, рецитација које су изводили говорни хорови, вокалних народних песама, различитих музичких тачака, позоришних комада, обично једночинки са социјалном и друштвеном проблематиком из живота и класне борбе радничке класе и на крају игранке.

Уметничке групе „Абрашевић“, као институције културе радничке класе, како су аутори књиге детаљно приказали, деловале су у функцији развоја и буђења пролетерске класне свести и солидарности и друштвеног афирмисања и потребе синдикалног и политичког организовања радничке класе.

Др Марија ОБРАДОВИЋ

Иван Ивањи,
Мађарска револуција 1956,
Самиздат Б92, Београд, 2007, 233 стр.

О мало ком догађају у Европи после Другог светског рата (изузев можда о ратовима на тлу Југославије деведесетих година) је толико писано као о збивањима у Мађарској 1956. Прошлогодишња педесета годишњица је донела нови талас књига и чланака о тој још увек неисцрпљеној теми. Иако је књига Ивана Ивањија, писца, новинара, дипломате и преводиоца, свакако замишљена као део